

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ¹

Luc Van Campenhoudt*

Η ανάγκη να μελετηθούν οι κοινωνικές συνέπειες της οικοδόμησης της Ευρώπης και της νεοφιλελεύθερης απορρύθμισης έχει γίνει ευρέως αποδεκτή από τους υπεύθυνους της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τους κυριότερους πολιτικούς και κοινωνικούς φορείς. Αντιλαμβανόμαστε λιγότερο την ανάγκη να μελετηθούν ταυτοχρόνως οι πολιτισμικές, με την ευρύτερη έννοια του όρου, συνέπειες των πολιτικών πρακτικών που κυριαρχούν σήμερα. Σε αντίθεση με την πραγματικότητα της Ευρώπης, που συζητείται και θεσμοθετείται υπερβολικά γρήγορα στους πολιτικούς, οικονομικούς και τηλεοπτικούς διαλόγους, επιβάλλεται η κριτική εξέταση της οικοδόμησής της έτσι όπως πραγματοποιείται στ' αλήθεια στις συγκεκριμένες και φαντασιακές μορφές της, αναπόσπαστα συνδεδεμένες μεταξύ τους.

Γι' αυτό το λόγο είναι σημαντικό να υποβάλλουμε σε αυστηρή και κριτική μελέτη τις κοινωνικές και πολιτισμικές συνέπειες στην Ευρώπη της νεοφιλελεύθερης απορρύθμισης που πραγματοποιείται εν μέρει υπό την αιγίδα της ίδιας της ευρωπαϊκής οικοδόμησης, ή ακόμη από την υποχώρηση της κρατικής εξουσίας από ένα σύνολο τομέων όπου το δόγμα του Κράτους Πρόνοιας θεωρούσε μέχρι σήμερα δεδομένη την παρουσία του. Κι αυτό πρέπει να γίνει αποφεύγοντας να μείνουμε σε διαπιστώσεις και να αρχεστούμε στην αντιπαράβολη των απόψεων εν ονόματι της πολυφωνίας και της ανεκτικότητας: αντιθέτως θα πρέπει να επιχειρήσουμε να καταδείξουμε τις ανυπόστατες και φονικές ιδεολογίες που αποτελούν το λίκνο των ολοκληρωτισμών (όπως παλαιότερα ο κοινωνικός δαρβινισμός οδήγησε στο ναζισμό): να προσπαθήσουμε να αποκαλύψουμε τις πλέον ύπουλες αρχές και εφαρμογές μεταξύ αυτών, οι οποίες απορρέουν από μια κοινωνική και πολιτισμική επιρροή που γίνεται όλο και βαθύτερη, στο βαθμό που χρησιμοποιούν και εκμεταλλεύονται, διαστρέφοντάς τες, τις θεμελια-

κές ιδέες της ευρωπαϊκής πολιτικής κουλτούρας όπως την ελευθερία, την ισότητα ή την υπευθυνότητα.

Σ' αυτά τα ζητήματα η διακριτικότητα των διανοουμένων με επιστημονικό ή πανεπιστημιακό προφίλ έρχεται σε αντίθεση με την οχλαγωγία των «τηλεοπτικών διανοουμένων» που υπηρετούν και χρησιμοποιούν τις οικονομικές και πολιτικές δυνάμεις για να επιβληθούν στο χώρο της διανόησης, και των οποίων η τάση να σκέφτονται «σύμφωνα με τη μόδα» δεν είναι παρά η παραπλανητική απόρροια ενός βαθύτατου κομπορμιισμού. Στα καλλιεργημένα στρώματα, οι πάντες, ή σχεδόν, είναι εναντίον του κομμουνισμού και του φασισμού, υπέρ της δημοκρατίας και των δικαιωμάτων του ανθρώπου, με μια πεποίθηση τόσο σταθερή ώστε σπάνια να επαληθεύουμε τη συνέπεια μεταξύ λόγων και πράξεων. Μετά τα τολμήματα και τις περιπλανήσεις της δεκαετίας του εξήντα, οι πιο ικανοί πανεπιστημιακοί απασχολούνται στο συμβούλιο του πρίγκιπα και στην έρευνα «εποικοδομητικών» συναινέσεων. Αναγκασμένοι να «ανασυνθέσουν το κοινωνικό» με γνώμονα το κατά πού φυσάει ο άνεμος, διαβάζονται ολόένα και περισσότερο στο βαθμό που συνεισφέρουν στη δημιουργία της νέας νεοφιλελεύθερης vulgata, όπου βρίθουν οι εκκλήσεις στον ρεαλισμό («πρέπει να θεωρήσουμε δεδομένο ότι...») και η επιμονή στην άπειρη «πολυπλοκότητα» των πραγμάτων. Πέραν τούτου, οι περισσότεροι μεταξύ αυτών δεν κρίνουν, δεν ασχολούνται με το νόημα και την ηθική, «δεν κάνουν πολιτική»... χωρίς να βλέπουν ότι αυτή η παραίτηση, χάρη στην οποία πιστεύουν ότι διασώζονται, βρίσκεται στον πυρήνα της κρίσης των επιστημών τους. Ενώ οι κινήσεις για την παγκόσμια συγκέντρωση του πλούτου και της εξουσίας είναι σήμερα ταχύτερες και εντυπωσιακότερες παρά ποτέ, οι ειδικοί των κοινωνικών επιστημών μοιάζουν να έχουν παραιτηθεί από τη συγκρότηση μιας τολμηρής, ισχυρής και πολεμικής σκέψης. Στην καρδιά της δυσφορίας των επιστημόνων, ιδίως στον τομέα των κοινωνικών επιστημών, κατοικεί η ανικανότητά τους να συλλάβουν τις διαμεσολαβήσεις μεταξύ γνώσης και νοήματος, να αντιληφθούν αυτό που, σε μια καλά διεκπεραιωμένη έρευνα, μπορεί να αφυπνίσει μια πολιτική και ηθική συνείδηση και υπευθυνότητα, μπορεί να βοηθήσει στην ανάγνωση των μαθημάτων, σε μια προοπτική θεώρηση, ακόμα κι αν, από τη φύση της, η επιστήμη δεν διαθέτει την

εξουσία να καταλήγει σε οριστικές λύσεις και πρέπει διαρκώς να καταφεύγει στην αναστοχαστική υποχώρηση που προστατεύει από τη σύγκυση διαφορετικών πεδίων. Στην καρδιά της δυσφορίας κατοικούν επίσης η λανθάνουσα εμμονή να θέλουν να εξηγήσουν τα πάντα με τρόπο θετικιστικό, η άνθιση επιστημονικών και παρα-επιστημονικών τομέων που παράγουν αποσπασματικές γνώσεις, η νευρωτική υπερείδκευση που απομονώνει και καθησυχάζει γιατί προστατεύει από τα πάντα... Οι προϋποθέσεις μιας αυτόνομης γνώσης τίθενται σε κίνδυνο από τους ίδιους τους επιστήμονες και τους πανεπιστημιακούς. Πολλά από τα πανεπιστήμια έχουν καταλήξει σήμερα να είναι απλώς μεγάλες τεχνικές σχολές (ξεκινώντας από την ιατρική, τις εφαρμοσμένες ή «πολυτεχνικές» επιστήμες, τη διαχείριση...). Ελάχιστα συγκροτημένοι ως αυτόνομη δύναμη, εξαρτημένοι από τις καλές σχέσεις τους με εξωπανεπιστημιακές δυνάμεις, οι διανοούμενοι αφήνουν κατά ένα μεγάλο μέρος σε άλλους την επιλογή των στόχων και των μέσων της δραστηριότητάς τους.

Η επιστημονική έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες υφίσταται στην πραγματικότητα μια διπλή λογοκρισία. Τη λογοκρισία της αξέντας και των προγραμμάτων που έχουν αποφασισθεί αλλού: ο προσδιορισμός των προβλημάτων, η ημερησία διάταξη ως προς την έρευνα, οι ιδιες οι κατηγορίες της σκέψης ξεφεύγουν κατά ένα μεγάλο μέρος από τους πανεπιστημιακούς. Για να επιδοτηθούν, τα προγράμματα πρέπει να συμφωνούν με τις ανεπιστημονικές κατηγορίες του πολιτικού και του οικονομικού. Η δεύτερη λογοκρισία είναι εσωτερική. Απορρέει από λογικές του ίδιου του πανεπιστημιακού και του επιστημονικού κόσμου, ακόμα κι αν αυτός ο τελευταίος ξοδεύει σημαντική ενέργεια για να αμυνθεί σ' αυτές: ο σεβασμός των θεωρητικών τρόπων, η πίστη που αποδίδεται σε δύσχερστες μεθόδους, η σύγκυση της επιστημονικότητας με την αντιπροσωπευτικότητα, η συστηματική αποφυγή των συγκρούσεων, η απουσία οποιασδήποτε αξιολογικής κρίσης, η ανάγκη να δημοσιεύουν πάνω σε συγκεκριμένους και ελαφρώς χρωματισμένους από τον θετικισμό καμβάδες.

Η ανάγκη μιας κριτικής εργασίας γύρω από την ευρωπαϊκή οικοδόμηση και η ανάγκη αρχών προσανατολισμού και συνέπειας στις κοινωνικές επιστήμες πηγαινούν μαζί. Η ευρωπαϊκή οικοδόμηση συνιστά ένα επείγον, απαράκαμπτο και προνομιούχο αντικείμενο για μια θεωρητική και πρακτική ανασύνθεση του ρόλου των διανοουμένων. Οι κοινωνικές αναμονές είναι πραγματικές και οξύτερες απ' όσο φανταζόμαστε συνήθως: μια αίσθηση ότι δεν βλέπουμε πια καθαρά, η ανάγκη να δούμε την ιστορία να επιλύει τις αντιπαραθέσεις για την ιστορική αλήθεια (ενάντια στις επιθέσεις του ρεβιζιονισμού), η επιθυμία κατανόησης των εν εξελίξει διαδικασιών, η ανάγκη μιας συνολικής αλλά όχι περιοριστικής θεώρησης των προβλημάτων, ενός ορισμού των πιο κρίσιμων διακυβευμάτων και μιας αποκάλυψης των σχέσεων μεταξύ των διάσπαρτων κοινωνικών αγώνων... Οι διανοούμενοι

διατηρούν μια κάποια αξιοπιστία, που οφείλεται στην εικόνα της ακεραιότητάς τους σε σύγκριση με άλλες ελίτ, στη φήμη κάποιων από αυτούς, στη συμβολική εξουσία που διαθέτουν ακόμα τα πανεπιστήμια και οι επιστημονικές ακαδημίες, στο κύρος που προσδίδεται στις αναγνωρισμένες εργασίες. Επιβάλλεται λοιπόν στους κοινωνικούς επιστήμονες να παραγάγουν πολιτικά εύστοχη και κριτική γνώση και σκέψη για την Ευρώπη, να ενδυναμώσουν και να συγκροτήσουν την πνευματική τους δραστηριότητα και να εντάξουν περισσότερο την πολιτική τους ευθύνη σ' ένα διάλογο με τα κοινωνικά κινήματα που επιχειρούν να αντισταθούν στην κυριαρχία των νόμων της αγοράς. Πρέπει να πάρουν ξεκάθαρα θέση υπέρ της ευρωπαϊκής συγκρότησης στο βαθμό που αντιπροσωπεύει την ελπίδα ανάπτυξης, ειρήνης και οικονομικοποίησης των δημοκρατικών αξιών. Αλλά ακόμα και παίρνοντας αυτή τη θέση δεν πρέπει να χαλαρώσει η επαγρύπνηση και η κρι-

τική τους. Πρέπει να αντιτίθεται σε ένα ευρωπαϊκό σχέδιο υποταγμένο στους νόμους της αγοράς και εγκαταλελειμμένο στα ιδιωτικά πολυεθνικά συμφέροντα. Θα πρέπει να αρνείται επίσης μια ευρωπαϊκή οικοδόμηση αναδιπλωμένη στον εαυτό της, που δεν θα εμφορείται από μια υπευθυνότητα παγκόσμιου βεληνεκού. Το σχέδιο μιας Ευρώπης όπου η πολιτική και η κοινωνική ταυτότητα του πολίτη είναι αδιαχώριστες δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί παρά μόνο μέσω της σύνθεσης μιας πνευματικής αντίστασης και μιας πολιτικής κινητοποίησης.

Ιούλιος 1996

*Μετάφραση από τα γαλλικά
Σοφία Διονυσίου
Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών
Κέντρο Λογοτεχνικής Μετάφρασης*

* Ο Luc Van Campenhoudt είναι κοινωνιολόγος. Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Saint-Louis (Βρυξέλλες). Εργάζεται πάνω στις νέες κοινωνικές πολιτικές.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

1. Επιθεώρηση *Liber*, τ. 29, Δεκέμβριος 1996.